

BUNADER I VEST-AGDER

Særpreget og mangfold

VESTAGDER HUSFLID AS
NORSK FLID HUSFLIDEN MANDAL OG KRISTIANSAND

FOLKEDRAKT OG BUNAD I VEST-AGDER

Når vi snakker om bunad, tenker vi på det plagget mange av oss har på oss når vi vil pynte oss ekstra.

I Norge finnes det mange forskjellige bunader. Bunadene hører hjemme i et bestemt fylke eller på et bestemt sted. Mange av bunadene bygger på gammel klesskikk fra nettopp disse områdene. Før var det nemlig slik at folk fra ulike deler av landet kledde seg ulikt. Både arbeidstøy, helge- og høytidsklær var spesielle for lokalmiljøene.

Vi sier at disse gamle draktene hadde lokalt særpreg, og vi kaller dem gjerne for folkedrakter.

Den Vest-Agder-bunaden vi bruker i dag, bygger på folkedrakter fra vårt fylke fra perioden 1830-1870. Folkedraktene ble brukt i bygdene, i byen hadde de fleste tøy som ikke var spesielt for stedet. Fest-, helge- og hverdagstøy hadde mange likhetstrekk i Vest-Agder. Det var helst materialene og tilbehøret som skilte hverdagstøyet fra det man hadde på til fest.

I de fleste områder ble folkedraktene avløst av motetøy uten lokalt særpreg i tiårene omkring 1900. Fra 1870 gikk folkedrakten gradvis ut av bruk også i Vest-Agder.

Kunnskap om folkedrakttradisjonene i Vest-Agder i perioden 1830-1870 kan vi skaffe oss på ulike måter.

Den beste kilden til kunnskap er bevart draktmateriale. Fotografier kan også gi oss viktig kunnskap om plaggene, og også om hvordan plaggene ble brukt. Tidlig på 1900-tallet ble det også samlet verdifullt materiale gjennom intervjuer med eldre som husket draktskikken mange år tilbake i tid. Dette materialet ble senere nedskrevet av blant annet Sigrun Skar og Anna Grostøl. Vi har også andre skriftlige nedtegnelser om drakttradisjonen.

Arbeidet med Vest-Agder-bunaden startet omkring 1910. Gjennom årenes løp har mange mennesker arbeidet med bunaden. Vestagder Husflid har hele tiden vært en svært viktig brikke i dette arbeidet.

VESTAGDER HUSFLID

For oss i Vestagder Husflid er det viktig å ivareta den lokale drakttradisjonen. Vi syr derfor våre bunader basert på originale snitt, og stoffene vi bruker ligger så nært opp til originale kvaliteter som det er mulig for oss å komme.

Vi vil at du som kunde skal føle deg trygg på at du anskaffer deg en bunad som er historisk riktig og som er tilpasset deg og dine mål gjennom personlig kontakt og høy sømteknisk kvalitet.

Vi har snart 100 års erfaring og høy kompetanse. Vestagder Husflid driver kontinuerlig draktforskning, og ønsker stadig å tilføre nye elementer til bunaden.

KVINNEBUNAD FRA VEST-AGDER

Kvinnebunaden fra Vest-Agder baserer seg på drakter fra perioden 1830-1870.

Vest-Agder-bunaden er variert og har mange kombinasjonsmuligheter. Alle draktdeler kan kombineres fritt med unntak av kombinasjonen stripestakk og brodert forkle.

På de neste sidene kan du lese om Vest-Agder-bunaden slik vi bruker den i dag og om historien til de enkelte draktdelene.

STAKKER

Til Vest-Agder-bunaden kan man velge mellom tre stakker: stripestakken, plisséstakken eller rynkestakken. Alle de tre stakketypene ble brukt av kvinner i Vest-Agder omkring 1850.

Stakken har høyt liv, den sitter ikke i livet, men henger noen centimeter over. En vevd sele under snørelivet holder stakken opp. Selen er festet i stakken med knapper – en bak og to foran. Bak går stakken opp i en spiss der knappen sitter. Stakkene er side, men ikke sidere enn at man lett kan bevege seg i dem.

Stripestakk, plisséstakk og rynkestakk

STRIPESTAKK

Stripestakken er i tykt sort ullstoff med tynne striper. Man kan i dag velge mellom tre ulike fargekombinasjoner.

Fra gammelt av hadde stripene forskjellige farger. Kvinnene vevde selv slik de syntes det ble penest. Stripestakken var en høytids- og feststakk for de unge kvinnene, men gifte kvinner brukte den også ved mindre høytidige anledninger. Stripestakken kunne også brukes som brudestakk. Kvinnene kunne ha flere stripestakker til forskjellig bruk.

S1: rød/grønn

S2: rød/blå/grønn

S3: blå/rød/grønn

Nedre kant på stripestakk

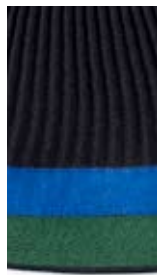
PLISSÉSTAKK

Plisséstakken er i sort ullstoff. Stakkestoffet er lagt i små folder som er presset slik at de tåler både fukt, press og slitasje. Foran har stakken et glatt forstykke. Nederst på stakken er det påsydde bånd. Man kan i dag velge mellom fire ulike båndkombinasjoner.

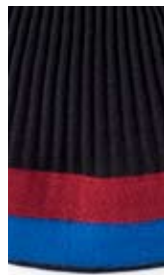
De fine lagde stakkene ble opprinnelig brukt til fest for de som hadde råd til å skaffe seg en slik stakk. Stakkene ble brukt som brudestakker og ellers til høytidelige anledninger som barnedåp, gravøl og nattverd. Jenter hadde også slike stakker.

P1:
rød/grønn

P2:
blå/grønn

P3:
plomme/blå

P4:
blå/grønn/rød

Plisséstoff

Detalj av P4

RYNKESTAKK

Rynkestakken er i sort ullstoff. I livet er stakkestoffet lagt i små runde rynker. Langs nedre kant er det påsydde bånd, og man kan i dag velge mellom tre ulike kombinasjonsmuligheter.

Omkring 1850 var rynkestakken høytidsstakken, men den kunne også brukes til helg og hverdags.

R1:
rød/grønn

R2:
blå/grønn

R3:
plomme/blå

UNDERSTAKK

Til alle stakkene brukes det understakk. Understakken er i tykk bomull med røde og hvite striper. Understakken er rynket i livet, den har splitt i siden og knytebånd.

Omkring 1850 brukte kvinnene alltid understakk. Det het at denne stakken skulle være så pent sydd at den kunne vises frem til hvem som helst. Når en gikk ute i skog og lyng trakk en nemlig ytterstakken opp slik at den ikke skulle slites. Om vinteren var det vanlig å ha flere stakker utenpå hverandre for å holde kulda ute. Det heter om ei jente fra Gyland at hun hadde sju stakker over hverandre ei gang hun skulle til kirke.

SELE

Stakken holdes oppe av en vevd sele som festes i stakken med knapper, en bak og to foran. Man kan velge mellom håndvevd eller maskinvevd sele.

SNØRELIV

Snørelivet er i dag i rødt, grønt eller sort ullstoff, ulldamask eller klede. Alle farger og kvaliteter kan brukes til de tre ulike stakkene.

Snørelivet er høyt skåret i ryggen, med midtsøm og to skrådde sidesømmer som ender opp i en ”klauv”. Langs fremre kant er det en bise i rødt, grønt eller sort.

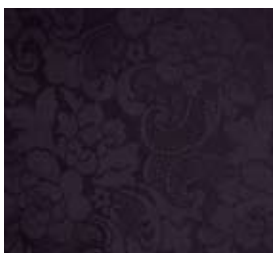
Foran på snørelivet tres et snørebånd i sølv gjennom ti eller tolv sølvmaljer. Velger man ti maljer, kan det sys på en sølvhekte nederst.

Midt på 1800-tallet ble livene sydd i hjemmevevde ullstoffer eller i fine utenlandske kjøpestoffer som damask og kalemank.

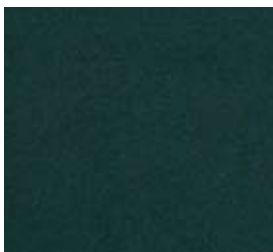
*Snøreliv i ullstoff
i rødt, grønt eller sort.*

*Snøreliv i ulldamask
i rødt, grønt eller sort.*

*Snøreliv i klede
i grønt eller sort.*

Snøreliv i ulldamask

Snøreliv i ullstoff

TRØYE

Trøya er i sort ullstoff, ulldamask eller klede. Ermene er rynket eller foldelagt på skuldrene og smalner av ved håndleddet. Ermene har brede mansjetter. Man kan i dag velge mellom tre ulike mansjettvarianter. Trøya følger fasongen til snørelivet. I likhet med snørelivet har også trøya en "klauv" bak. Når trøya er på skal trøyeklauven ligge rett ovenfor klauven på snørelivet slik at begge er synlige. Foran lukkes trøya med ei sølvhekte langs den nedre kanten.

Trøya var en naturlig og selvsagt del av kvinnedrakten midt på 1800-tallet. Skulle man kle seg opp skikkelig, hadde man trøye på.

Mansjettene kommer i tre valgfrie varianter:

*Fløyel
og bånd*

Bånd

*Smokingstoff
og bånd*

Detalj krage, enkel skjorte

Detalj krage, brudeskjorte

SKJORTER

Skjorta er sydd i hvit lin eller bomull og har hvitsømsbroderi på skulderstykker, mansjetter og krage. På forstykket har den halssplitt med hullsøm. Det er to knapphull i mansjettene og i kragen, her festes mansjettknapper og halsknapp i sølv. En hjertesprett eller sprode og en stor gravert eller filigranssølje festes i hullsømmen. Kragen brettes ned, og mansjettene skal stikke fram under trøya slik at broderiene er synlige.

Man kan velge mellom to skjorter: enkel skjorte og brudeskjorte. Den siste har mer broderi enn den første. Begge skjortene er like i fasongen.

Detalj mansjett, enkel skjorte

Detalj mansjett, brudeskjorte

SJAL

Til Vest-Agder-bunaden brukes det i dag ulike typer sjal: store eller mindre sorte ullsjal, ullgarnsbroderte sjal og store mønstrete wienersjal i ulike farger. Alle de broderte sjalene er i sort ull med sorte frynser. Det er ulike broderier og størrelser å velge mellom. Noen av sjalene er trekantete og andre er firkantete med glede- og sorgside. Alle de broderte sjalene er kopier av gamle sjal fra fylket.

Sodeland

Stort sjal 1

Finsland

Stort sjal 2

Spilling

LØSLOMME

Løslomma er i sort ullstoff. Den er kantet med røde, sorte eller grønne bånd eller småmønstret bomullsstoff. Den har ullgarnsbroderier i forskjellige farger hentet fra gamle løslommer funnet i distriktet. Mønsteret på lomma er uavhengig av sjal- og forklemønster. Lomma hektes i stakkekanten med en lommekrok i sølv eller messing. Den skal henge på venstre side, halvveis under forkleddet.

Lomme 1

Lomme 2

Wienersjal

Strøblomst

Bord

Holmegård

Skjævesland

Holum

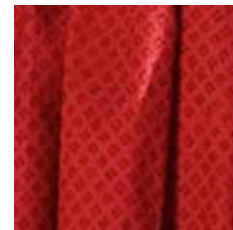
Midtbø

FORKLE

Til Vest-Agder-bunaden brukes det i dag ulike forklær: småmønstrete bomullsforklær, sort ullforkle med ullgarnsbroderi (med unntak av stripestakk), silkedamaskforkle i rødt/sort eller grønt/sort, hvitt linforkle med hullfall nederst og sort forkle i ulldamask. Forklærne er rynket eller lagt i små folder i livet, og festes på stakken på stakkeknappene.

Opprinnelig brukte kvinnene fine forklær til fest. Til hverdags gikk de uten forkle, eller med et enkelt forkle, for eksempel av grov lin, for ikke å skitne til stakken. Forklærne var i ulike kvaliteter som ull, lin, silke og bomull, og de var sydd av hjemmewevede stoffer eller av fine utenlandske stoffer. Forklærne kunne være ensfargete eller mønstrete.

Det er ikke funnet ullgarnsbroderte forklær fra 1800-tallets Vest-Agder, men intervjuer som ble gjort tidlig på 1900-tallet forteller om slike forklær. På bakgrunn av disse intervjuene ble det laget broderte forklær på 1940-1950-tallet. Sjalmonster ble da overført til forklær slik at forkle og sjal skulle passe sammen.

Rødt bomullsforkle

Eksempler på småmønstrete bomullsforklær

Brodert ullforkle

Sort ulldamaskforkle

*Silkedamaskforklær i
rødt/sort og grønt/sort*

Hvitt linforkle

Vase med
hodelin

Fletter med hårbånd

Vase med silketørkle,
flettet hår

HODEPLAGG

Hodeplagget til Vest-Agder-bunaden er en valk. Valk er en fellesbetegnelse for hodeplaggene vase for gifte kvinner og rult for ugifte kvinner. Småjenter bruker ikke rult, men kan ha et vevd hårbånd i flettene.

Midt på 1800-tallet var hodeplagget av stor betydning. Det viste kvinnens sivilstatus, om de var gifte eller ugifte. Fra gammelt av brukte man helst hodelinnet til høytider og når man skulle til kirke. Hvis kvinnene sørget, vendte de snippene bakover slik at de ble hengende nedover ryggen.

MANNSBUNAD FRA VEST-AGDER

Mannsbunaden fra Vest-Agder bygger på materiale fra 1800-tallet. Det var skredder Job. Abrahamsen i Mandal som utarbeidet bunaden på 1950-tallet.

Mannsbunaden fra Vest-Agder har trøye i sort ullstoff med grønn krage og nedbrettede slag. Mansjettene er grønne og har tre sølvknapper. Trøya skal ikke kneppes igjen. Buksa til bunaden er ei knebukse eller langbukse i samme stoff som trøya. Selene har doble lærreimer som festes i knapper i bukselinningen.

Vesten er i stripemønstret ullstoff på sort bunn. Ryggen er av lin og har spensel. Skjorta er i hvit lin eller bomull med enkelt broderi på mansjetter og krage. I halsen har skjorta splitt med hullsøm.

Til mannsbunaden brukes en lavpullett sort filthatt med bånd og sorte skinnsko med lav hæl. Sokkene er mønsterstrikket i hvitt ullgarn og holdes oppe av flerfargede sokkebånd. Man kan også bruke kniv med slire som festes på buksa og et lommeur i sølv i vestelommen. I halsen knyttes gjerne et silkeskerf.

Sølvvet består av en stor dobbel halsknapp og sprode i halsen, store mansjettknapper, buksespenne og 35 sølvknapper til trøye, vest og nikkers.

BRUDEDRAKT MED KRONE

Kvinner som står brud i Vest-Agder-bunad bruker plissé- eller rynkestakk sammen med hvitt linfohle. Det anbefales å bruke trøye til bunaden, gjerne ei damasktrøye. Hos Vestagder Husflid kan du leie en kopi av fylkets eneste bevarte sølvkrone. Den originale brudekrona ble laget omkring 1800.

Når jentene sto brud i Vest-Agder omkring 1850, brukte de fleste plissé- eller rynkestakk, men stripestakk ble også brukt. Over stakken hadde bruden et hvitt forhle, og hun hadde alltid trøye på. På hodet hadde hun ei reisle, en overdådig pyntet vase med fjær, perler, kniplinger og lignende. Over armen hadde bruden et stort silketørkle i stedet for våre dagers brudebukett. Brudedrakten var ny og flott til bryllupet – det fineste familien kunne fremskaffe. Klerne ble senere brukt til fest og høytid.

BARNEBUNAD

Barnebunadene er en forminskert utgave av kvinne- og mannsbunaden.
Barnebunadene fås i størrelse 2, 4, 6, 8, 10 og 12 år.

*I Vest-Agder er det ikke funnet bevarte barnedrakter.
Gamle fotografier og tekster kan derimot fortelle oss at
barn på 6-7 år gikk kledd som de voksne.*

REKONSTRUERT VEST-AGDER-DRAKT FRA 1810

Drakten er en rekonstruksjon av en drakt fra 1810, eid av Marthe Toresdatter Holmegård fra Holum. Marthe sto brud i drakten da hun ble gift til Neset i Laudal. Drakten ble senere brukt til fest og høytid. Det er bevart flere lignende plagg i Vest-Agder.

Stakk og trøye er sydd i glanset ulldamask. Stoffet er en kopi av 1700-tallsdamask. Stakkelinningen har bånd i silke og stakkens nedre kant er sydd av fløyel med påsydde silkebånd og foret med strie. Nederst på trøyeermene er det en sort fløyelskant med påsydd ripsvevd blomsterbånd. Forkledet er i håndtrykt, hvitt bomullsstoff med brunt blomstertrykk. Forkledet skal være like langt som stakken. Understakken er i brunt bomullsstoff med blomstertrykk i beige, rødt og brunt.

Snørelivet er i silke. Livet er høyt, slik empiremotens idealer var. Til drakten brukes en serk i grovt linstoff med lange mansjetter og høy krage. Kragen skal brettes ned.

Det hører ni sølvmaljer og et kort snørebånd i sølv til snørelivet. Den store sølja er ei hjertesølje med forgylte lauv eller sølvlauv. I halsen brukes filigranshalsknapp og hjertesprette eller sprøde. Det brukes filigransknapper til mansjetter og små molteknapper til stakken. Alt er i oksidert sølv.

Drakten er håndsydd og selges som hel drakt.

SØLV OG TILBEHØR

Mye av sølvet vi i dag selger er kopier av gammelt draktsølv fra Vest-Agder.

Vi har laget en egen sølvbrosjyre som presenterer bunadssølv i Vest-Agder. Spør etter den hos oss, eller se den på våre nettsider www.norskflid.no.

Silkeskerf knyttes i halsen eller rundt kvinnes hodeplagg.

Lommeur i sølv

Kniv til mannsbunad med slire i tinn eller lær

Bukseseler til mannsbunad, håndvevde i ull eller maskinvevde pyntet med silkebånd. Gutter bruker silkeseler.

Mønsterstrikkede sokker i sort ullgarn til kvinner og hvitt ullgarn til menn. Sokkene holdes oppe av sokkeband som knyttes under kneet. Alternativt kan kvinner bruke sorte knestrømper i bomull.

*Den lisle gjenta ho
gjekk i tune, de va
kje anna hell ho vill'
seg syna, mæ bann på
stakken å spennesko,
å på fingran hadd' ho
gullringen tvo.
Stev fra Øyslebø*

Skinnsko til dame og herre. Kvinner kan også bruke snørestøvletter. Skospennene på kvinneskoene kan byttes ut med runde sølvspenner, kopier av sølvspenner fra omkring 1850.

Annet:

- Mykt og varmt undertøy i merinoull eller ull/silke
- Bunadsposer i kraftig bomull, skjorteposer og skoposer
- Møllkuler i sedertre
- Såpespon til vask av bunadskjorte

HUSFLIDEN

Husfliden Mandal,

Store Elvegt. 27 - postboks 142 - 4502 Mandal - telefon 38 27 29 00

Husfliden Kristiansand,

Markens gate 31, (inng. Skippergt.) 4611 Kristiansand - telefon 38 07 06 95

www.norskflid.no - www.madeinnorwaynow.no

Utgitt av Vestagder Husflid AS. Tekst: Hilde Marie Røkland, Silje Espeland Johannessen.

Foto: Øystein Ramstad, Fotofabrikken AS, Stylist: Salong Lorena, Layout/design: Digidesign AS